

Станіслав Сухачов (Житомир)

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ ЯК ХРИСТИЯНСЬКОГО ФЕНОМЕНУ У ДОКУМЕНТАХ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

Вступ. Матеріали та дух Другого Ватиканського Собору значною мірою випередили осмислення вкрай важливих релігієзнавчих, соціальних, економічних, духовних проблем, з якими зіткнувся сучасний глобалізований світ. Це стосується багато в чому проблем праці, розуміння ціннісно-мотиваційних чинників ставлення до неї. Причому ставлення до праці має свій соціальний, економічний, духовний і, звичайно, релігієзнавчий виміри. Все це не може не актуалізувати проблему ставлення до праці як християнського феномену у документах Другого Ватиканського Собору. У цьому плані досить актуальним є положення про те, що в наш час соціально-філософська наука недостатньо адаптується до українських потреб і реалій ідеї II Ватиканського Собору Католицької церкви (1962-1965 років) і пособорових документів цієї Церкви¹.

Постановка проблеми. Досліджуючи питання про ставлення до праці як християнського феномена, слід особливо зазначити, що у важливому документі Другого Ватиканського Собору – Душпастирській конституції про Церкву в сучасному світі “Радість і надія” – “Gaudium et spes” чітко сказано, що людина своїм трудом “завсіди старалася розвинути щораз більше своє життя”².

Тому цілком закономірно, що сам Ісус Христос “бажав жити життям робітника, питомим своїй добі і своїй країні”³, що є яскравим свідченням людинотворчої сутності праці, до якої особистість завжди демонструє відповідне ставлення (особистісне, творче чи

¹ Кияк С. Другий Ватиканський Собор і релігійно-суспільні проблеми сучасності.– Жовква, 2011. – С.11–12.

² Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996. – С.535.

³ Там само. – С.533.

байдуже, безвідповідальне), яке багато в чому, з одного боку, визначає саме імпульс розвитку трудових відносин суспільства, а з іншого – рівень мотивації працюючих, а врешті-решт і темпи розвитку продуктивних сил відповідного соціуму. Що стосується цього, то варто враховувати, що якраз низька мотивація праці, саме відсутність реального механізму залучення до неї насамперед молоді послужила однією з важливих причин краху радянської моделі соціалізму, який ігнорував людинотворчу сутність праці та зневажав особистісним виміром останньої.

Зазначена обставина не може не актуалізувати всебічний аналіз сутності ставлення до праці, його конкретних виявів та проявів в умовах становлення ринку та громадянських структур сучасного українського суспільства. І саме матеріали Другого Ватиканського Собору, у яких здійснений глибокий, змістовний аналіз місця і ролі праці в житті людини, актуалізують питання про ставлення до праці як християнського феномену, оскільки “пожертвованим Богові трудом людина об’єднується з самим спасительним ділом Ісуса Христа, який, трудившись в Назареті власними руками, надав праці визначальної достоїнності”⁴.

Тому *метою* нашої публікації є аналіз питання про ставлення до праці як християнського феномену, всебічний розгляд якого дозволяє простежити як особистість у процесі праці, дотримуючись християнських настанов, надає їй визначальної достоїнності.

Ось чому при аналізі питання про ставлення до праці як християнського феномену у документах Другого Ватиканського Собору необхідно особливо зазначити, що “труд, чи його прийнято за власним вибором, чи винайнято працедавцем, походить безпосередньо від людини, яка витискає в природі неначе свій знак та підкорює її своїй волі”⁵.

Дане положення, яке міститься у документах II Ватиканського Собору має вкрай глибокий зміст, який потребує всебічного, комплексного аналізу. По-перше, коли в досліджуваній тезі йдеться про те, що праця походить безпосередньо від людини, то тим самим розуміється, що остання має відповідне ставлення до праці, яке, в свою чергу, може бути байдужим чи не байдужим, активним

⁴ Там само. – С.584.

⁵ Там само.

чи пасивним, відповідальним чи безвідповідальним, під впливом якого значною мірою формується, здійснюється, відбувається життєвий шлях особистості, детермінантами якого є її потреби, інтереси та ціннісні орієнтації, які, у свою чергу, визначаються рівнем розвитку економічних, соціально-політичних та духовних процесів будь-якого суспільства.

Ставлення до праці значною мірою фіксує такі важливі зрізи соціальних відносин, як активність та пасивність, що й знаходять своє вираження через інтереси та очікування, надії та розчарування. Саме у ставленні до праці особистість не лише зрештою самовиражає, самостверджує себе, а й демонструє свою власну життєву позицію, своє суб'єктивне світосприйняття та світовідчуття.

Академік В. Шинкарук справедливо підкреслював, що у своєму житті ми не так живемо, як переживаємо⁶. Ці переживання значною мірою пов'язані зі сферою праці, трудових відносин, соціальних механізмів функціонування яких містить у собі відповідне ставлення до праці (особистісне чи знеособлене).

По-друге, привертає особливу увагу вкрай важливе положення Душпастирської конституції про те, що праця, яка походить безпосередньо від особистості, ніби накладає на природу свою печать і підкоряє її своїй волі. Більш ніж зрозуміло, що особистість лише творчо, зацікавлено ставлячись до праці здатна накладати на природу свою печать і підкоряти її своїй волі, демонструючи при цьому саме волю до праці. Тому не випадково, що серед трьох рис американізму Дж.Сантаяна першою назвав волю до праці⁷, широкий прояв якої дав можливість американському суспільству вийти на передові рубежі соціального прогресу, забезпечити високі стандарти життя на нові істотного зростання продуктивності праці, впровадження інноваційних технологій.

Уся система духовних цінностей США та ряду західноєвропейських країн тримається на протестантській етиці, яка, власне, і створила західну цивілізацію. Ця етика, відкидаючи принципи колективізму, стала надійною основою зростання продуктивності праці, поза якою втрачає сенс еволюційне функціонування грома-

⁶ Шинкарук В. Проблема смысла человеческого бытия // Жизнь как творчество – К., 1985. – С.12.

⁷ Цит.за: Супоницкая И. Успех и удача: отношение к труду в американском и российском обществе // Вопросы философии. – 2003. – № 5. – С.44.

дянського суспільства. Німецький соціолог Макс Вебер не без підстав зазначав, що продуктивність праці, якщо її аналізувати в геополітичному аспекті, має тенденцію зменшуватися у напрямку із Заходу на Схід. Німці, скажімо, мають за цим показником найвищу характеристику в Європі, а росіяни – найнижчу. Українці ж посідають за цією градацією передостаннє місце.

Отже, західноєвропейець чи американець демонструє сьогодні, як правило, хазяйське, зацікавлене ставлення до праці, що знаходить своє матеріальне втілення у випуску конкурентоспроможних товарів, які відповідають вимогам технологічного прогресу, українець же в сучасних умовах зайнятий не стільки вдосконаленням виробництва, підвищенням кваліфікаційного рівня й розвитком духовного “Я”, скільки проблемами виживання, адаптації до якісно нових соціально-економічних, соціально-політичних реалій, які принципово відрізняються від звичних для нього.

Аналізуючи сутність соціальних проблем праці, насамперед ставлення до неї широких верств сучасного українського суспільства, маємо підстави констатувати наявність не загальнонаціональної, широкомасштабної, а локальної волі до праці окремих, насамперед висококваліфікованих верств населення.

Отже, лише при наявності у особистості волі до праці ми маємо підстави вести мову про її людинотворчу, божественну сутність, оскільки, як зазначено у документах Другого Ватиканського Собору, саме працівники “слухно можуть уважати, що своїм трудом розвивають діло Творця дбають про вигоду своїх братів та спричиняються особистим трудом до виповнення в історії Божих задумів”⁸.

Лише творча праця, а в постіндустріальну епоху ще й інтелектуальна, містить у собі глибокий як утилітарний, так і духовний, багато в чому, божественний зміст, відповідає серйозним викликам сучасного глобалізованого світу, які в значній мірі були півстоліття тому передбачені Душпастирською конституцією. Більше того, як зазначається у шостому розділі “Праця людини” Компендіуму соціальної доктрини церкви, “людина покликана власною

⁸ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» Цит. твір. – С.536.

працею віддзеркалювати образ Того, на Чию подобу вона була сотворена”⁹.

Не секрет, що в умовах постіндустріального суспільства, в якому основним багатством є знання та інформація, саме творча, інтелектуальна праця дає можливість людині здійснити її покликання віддзеркалювати образ Творця, демонструючи при цьому небайду-же, зацікавлене ставлення до праці.

Таким чином, саме праця творча, інтелектуальна, яка сьогодні стає все більш гнучкою в плані її організації, робочого часу, кваліфікаційних параметрів, створює багато в чому когнітивний капіталізм, який слід “розуміти як такий вид капіталізму, у якому знання є основним джерелом вартості, звідки і випливає його протиставлення капіталізму промисловому”¹⁰.

Поза всяким сумнівом, когнітивний капіталізм, творцем якого багато в чому виступає інтелігенція – це реальність сучасної глобалізованої епохи і в значній мірі її майбутнє. А капіталізм промисловий, якщо не історія, то аж ніяк не орієнтир соціально-економічного розвитку, в першу чергу постсоціалістичних соціумів, перед якими стоять історичні завдання максимального використання людського, інтелектуального, а стало бути, і трудового потенціалу.

При цьому, досліджуючи питання про ставлення до праці як християнського феномену у документах Другого Ватиканського Собору, слід наголосити, що в Душпастирській конституції про церкву в сучасному світі, зазначено, що “людина є сотворена Богом для щасливої мети, яка лежить поза межами земського горювання”¹¹. І саме тяжка, ручна, малокваліфікована праця, яка формує як правило, негативне, часто-густо споживацьке до себе ставлення, багато в чому утримує людину саме у межах земського горювання і аж ніяк не сприяє самоствердженню особистості.

Тяжка фізична праця, як і в умовах радянського соціалізму, який не витримав випробування часом, залишається основою виробниц-

⁹ Папська Рада «Справедливість і мир». Компедіум соціальної доктрини церкви. – К., 2008. – С.178.

¹⁰ Польє Б. Когнітивний капіталізм на марше // Политический журнал. – 2008. – №2 (179). – С.66.

¹¹ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» – «Gaudium et spes» // Цит. твір. – С.516.

тва: нею в середині 90-х років минулого століття було зайнято близько 70 % робітників¹², а нині питома вага ручної праці у промисловості становила близько 40 %, а в будівництві сягала понад 50 %. Майже кожен третій робітник у промисловості зайнятий малозмістовною працею¹³, що не може не ускладнювати проблему як формування механізмів ринкових перетворень взагалі, так і соціального механізму функціонування трудових відносин зокрема.

Разом з тим слід наголосити, що різке падіння авторитету чесної, професійної праці, бажання значної частини працездатного населення, особливо молоді, жити не за рахунок праці, а за рахунок продажу, перепродажу чужого, не виробленого своїми руками товару не може не утримувати людину у межах земського горювання і суперечить християнським настановам, оскільки “у витоках людської праці, – зазначає Папа Іван Павло II, – лежить таїнство творіння”¹⁴.

І намагання особистості “втекти” від праці, жити не за її рахунок, суперечить як самій християнській сутності людини, так і її природи як істоти соціальної. Ось чому бажання жити не за рахунок праці, яке є основою негативного, споживацького до неї ставлення деформує соціальний механізм функціонування трудових відносин і є суттєвою перешкодою українському суспільству на шляху його до ринку, який, як відомо, передбачає особистісне, пуританське, багато в чому прагматичне ставлення до праці.

У цьому плані не можна не звернути увагу на той факт, що дослідники В. Григор’єв та І. Лебединська рекомендують у сучасних умовах поєднувати українську працелюбність із жорсткими вимогами протестантської етики праці, свідомо культивуючи при цьому цінності індивідуалістично спрямованого власника-працівника¹⁵.

Дійсно, ринкові відносини зразка західних країн, які передбачають, як відомо, необхідність поєднання працелюбності з жорсткими

¹² Бобров В. Основи ринкової економіки. – К., 1995. – С.129.

¹³ Лукашевич М. Соціологія праці: Підручник. – К., 2004. – С.94.

¹⁴ Цит. за: Гьофнер Йозеф, кардинал. Християнське суспільне вчення. – Львів, 2002. – С.130 – 131.

¹⁵ Березінець В., Мойсеїв І. Національна ідея в духовній культурі України XIX-XX століть // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 11–12. – С.246.

ми вимогами протестантської етики, має творити працівник, у якого яскраво виявляються риси індивідуалізму і якому не притаманні традиції колективного у душі общини, колективістського у радянському розумінні, ставлення до праці.

Разом із тим будемо пам'ятати, що саме спираючись на общинні, корпоративні, кланові традиції і, насамперед, у сфері трудових відносин, дозволило Японії, новим “тихоокеанським тиграм”, з успіхом увійти у цивілізовану ринкову економіку, не втративши при цьому, образно кажучи, свого обличчя, національного духу, колориту.

У цьому плані постає суттєва проблема: наскільки сьогодні традиції общини, колективізму і, навпаки, індивідуалізму, відбитих відповідним ставленням до праці, характерні для України в цілому та її окремих регіонів. Саме традиції общини, колективізму, які були закріплені системою колгоспно-радгоспного виробництва, радянської фабрики, сьогодні притаманні значній кількості працівників східного регіону країни, не кажучи вже про людей пенсійного віку.

І навпаки, у західному регіоні України, в силу історичних реалій переважає яскраво виражене не колективістське ставлення до праці, а, на наш погляд, індивідуально зацікавлене, що нерідко виділяло, у доброму розумінні цього слова, вихідців із цих місць серед так званих відхідників, “шабашників”, які їхали на заробітки з України в різні куточки колишнього Союзу.

При цьому не будемо забувати вкрай актуальне в контексті нашого аналізу положення Івана Франка про те, що “дослідження... історичного життя українських селян виявило одну форму “общини”, відмінну від російської. Це була громада, наділена незвичайно широкою автономією і судовою компетенцією (так звана “копа”)¹⁶.

Ось чому саме цю обставину ми маємо враховувати, говорячи про те, що общинні, колективістські традиції у трудових відносинах мали місце не лише у східній Україні, заперечуючи при цьому жорсткі вимоги протестантської етики праці. Тому теза, аргументована вище В. Григор'євим та І. Лебединською, про необхідність поєднання української працелюбності з жорсткими вимогами про-

¹⁶ Франко І. «Громада» і «задруга» серед українського народу в Галичині і на Буковині // Іван Франко. Твори. – Т. 44. кн. І. Економічні праці / 1878-1887. – К., 1984. – С.488.

тестантської етики праці, свідомим культом цінностей індивідуалістично спрямованого власника-працівника, потребує ряд уточнень, коментарів.

По-перше, протестантська етика праці сама по собі не існує, а вмонтована в контекст відповідної теологічної доктрини, принциповою тезою якої є положення про те, що “земне буття людини – це юдоль тяжких праць, які мають цінність лише як переддень можливого спасіння”¹⁷. При цьому протестантизм, який передбачає аскетизм, не відкидає, а багато в чому і передбачає саме у сфері трудових відносин наявність агресивного прагматизму і антигуманного технократизму, тобто ті риси, від яких ми маємо себе застерегти на шляху зближення з західноєвропейським, американським світом.

По-друге, говорити всерйоз про можливість того, щоб жорсткі вимоги протестантської етики праці, які, до речі, у ряді країн Заходу і, перш за все, у США, формувалися не одне століття, стали надбанням українського народу, який у переважній більшості сповідує православ’я, було б, на наш погляд, недоцільно. Більше того, такі цінності православ’я, як милосердя, духовна досконалість, її пріоритет саме над матеріальним буттям, істинна любов до ближнього, як і традиції, що з них випливають, зокрема, трудові традиції українського народу, рівно як і інших православних народів – все це створює об’єктивну перешкоду як для реального поєднання української працелюбності з жорсткими вимогами протестантської етики праці, так і певною мірою успішному проведенню ринкових реформ на зразок рекомендацій МВФ.

По-третє, православна релігія орієнтує людину на життя та працю насамперед у колективі, в режимі виваженості і спокою, безумовного дотримання встановлених норм та правил. При цьому православна “етика не вимагає від людини духовного самовдосконалення у результаті наполегливої роботи над собою. Саме така етика, що має відношення до проблеми чесності й порядності, проявляється через масові випадки несумлінності в праці, відсутності самодисципліни і самообмеження, породження корупції та кра-

¹⁷ Покровский Н. Ранняя американская философия. Пуританизм. – М., 1989. – С.31.

діжок”¹⁸. Усе це не може не деформувати соціальний механізм функціонування трудових відносин в умовах становлення ринку та громадянських структур, оскільки він об’єктивно якраз і передбачає наявності у працівника зацікавленого, відповідального, творчого ставлення до праці.

Висновки. Отже, ставлення до праці слід розуміти насамперед як сферу суб’єктивного сприйняття особистістю наявних трудових відносин, в яких вона перебуває. Причому в умовах становлення постіндустріального суспільства в Україні, яке передбачає принципово новий статус людини праці, для якої остання має самостійну цінність та виконання якої сприяє розкриттю творчих сил працюючих, їх талантів, нахилів та уподобань, досить актуальним є положення сучасної католицької церкви про те, “що, на відміну від колишньої організації праці, коли суб’єкт у результаті мав менше значення за об’єкт, тобто за механічний процес, у наш час суб’єктивний вимір праці відіграє вже важливішу роль порівняно з об’єктивним”¹⁹.

Саме аналіз ставлення до праці як християнського феномену під кутом зору змісту та духу Документів Другого Ватиканського Собору дозволяє багато в чому осмислити сутність та зміст суб’єктивного виміру праці, який в умовах когнітивного капіталізму відіграє зростаючу роль у функціонуванні соціального механізму трудових відносин.

¹⁸ Панасюк Б. Основи ідеології суспільного життя // Економіка України. – 1999. – №12. – С.14.

¹⁹ Папська Рада «Справедливість і мир» // Компедіум соціальної доктрини церкви. – Київ: Кайрос, 2008. – С.179–180.